

Gyerkőc katonák 1848–1849-ben

1848. október 4-én, amikor Kossuth nevezetes toborzóbeszédét tartotta Szegeden, a nemzetőrség mellett gyerekszázadok is tisztelegtek előtte.

A „Nagy Élet”, a felnőttek világa így szállt alá a gyermekek közé, hogy ott azután annak „tündéres, csöppnyi mását” alkossák.¹ Egyébként is a játék minden időben a maga korát mutatta, mivel a gyermekek korukhoz kötődnek példátlan erővel. Nagy időkben, mint amilyen 1848–1849 is volt, a fiúk játékaik között a hadijáték élvezett elsőbbséget. De a fiúk csapatjátékai mindig mérkőző jellegűek, küzdelmesek és mozgalmasak voltak. Bennük történeti emlékképek is lappanganak a „várháborúk”, metafélék körében.

1848–1849 a fiatal nemzedék epochája volt. A krónikák feljegyezték a diákhősök tetteit. Kevésbé ismert azonban az olyan történet, melyről Varga János számolt be a közkedvelt Vasárnapi Újság oldalain 1871 áprilisában.² Története szegedi gyermekcsatákról szólt, személyes emlékei alapján. Elbeszélését Reizner János Szeged monográfusa erősítette meg utóbb, s idézte Bálint Sándor is *A szegedi nemzet* című munkája harmadik részében.³

Csapatjáték színpada a tér. Az 1840-es évek Szegedén ebből bőséges választék volt. A négy városrész, amelyből Szeged jellegzetes szerkezete felépült, akkor csak laza beépítésű még. Szent Rókus negyede a pesti országút mentén terült el katonai gyakorlóterrel, *Mars Mező*-vel büszkélkedett, egyben vásárállással, ahol természetesen a környék gyermekei szívesen tanyáztak. A *Nagy piac* is megfelelt csapatjátéknak, ez volt a város tulajdonképpeni főtere a vár és a városháza között. Meglehetősen sivár és rendezetlen képet mutatott. Alkalmos helynek kínálkozott az alsóvárosi *Barátok tere* és a *Kálvária* környéke is és persze a Tisza partja, meg *Újszeged*. A szóban forgó apró hadak népes csoportokat alkottak a város társadalmában. Rendkívül erősen kötődtek lakóhelyükhöz, utcájukhoz, terükhöz, bárha idejük korántsem *A Pál utcai fiúk* kora még, grundjukhoz módfelett ragaszkodtak. „Abban a mesés szép időkben – írta Varga – gyermekbetegség volt, hogy a városokban, falvakban s a tanyákon őrseregek, honvédek, huszárok, hadseregek alakultak gyermekekből, s utánozva a nagyok példáját, rendeztek egy-egy Tápió-bicskét, Komáromot, Isaszeget – kicsinyben.”⁴

1848–1849 sorsdöntő napjai, történései mély hatást gyakoroltak a gyermekek világára. Öntudatlanul ott szunnyadt lelkük mélyén a nemzeti küzdelem minden feszültsége. A bennük rejlő hangulatot táplálták az igaz és hamis históriák, hírek, történések. A gyorsan változó események, kivált a Délvidékről érkező hírek lázas állapotba hozták a várost. A diákok olvassgatták azokat a népies füzeteket, melyek Grün János uram nyomdájából kerültek ki, s a Főtéren árusították, s amelyek hazaszeretetről, győzelmekről, nemkülönben vereségekről, menekülésekről szóltak.⁵ A harc hullámmozott. A hosszú iskolai szünetek pedig mint rendesen jó lehetőséget kínáltak az ifjúságnak, hogy ott tébláboljanak, ahol valami érdekes történt. 1849. február 11-én szemlélői az „újszegedi csatának”. A Tisza jegén átvonuló „lelkes asszonyokat, menyecskéket és szolgáló leányokat karddal, pisztollyal, szűrő, vágó eszközökkel átvonulni (látni), megmutatván, hogy lelkökben a hős magyar hölgyek vére buzog, kik elszántan helyt állani fognak házi tűzhelyeik védelmére. Ily derék asszonyok gyermekei hogy ne lennének született katonák...”⁶ – írta a Tiszavidéki újság 1849. február 21-én.

Csak az akkori események, hangulatok, érzelmi kilengések háttéré előtt játszódhattak le a gyermekcsaták. Az ifjúság ott, anélkül, hogy tudta volna, előiskolába járt. S amikor a dolgok komoly fordulatot vettek, önkéntesei lettek a honvédseregnek, – ahogyan Vajda János említi naplójában – ama tizenévesek „gyerkőc honvédség”-ének.⁷

¹ Kosztolányi Dezső: *A bús férfi panaszai*. Génius, 1924.

² Varga János: *Az 1848-iki gyermekcsaták*. Vasárnapi Újság, 1871. április 9., április 16.

³ Reizner János: *A régi Szeged* I.

⁴ Varga: i.m.

⁵ *Riadj Magyar! 1848–1849 fametszetes ponyvái, csatakrónikái*. Magvető, 1983.

⁶ U.o.

⁷ *Vajda János: Egy honvéd naplójából*. Magvető, 1981.

Mind a négy szegedi városrésznek saját százada, zászlóalja alakult. De másféle felosztás is megkülönböztette őket. A Palánknak nevezett belváros adta a „diákos” századokat. A Felsőváros a mesterlegényeket egyesítette, míg Alsóváros a parasztyerek „gatyás” századait állította ki. „A sereg pedig egyáltalán föl volt osztva gyalogosokra, kiknek fegyvere furkósbotokból és formásan kifaragott keményfa puskákból állott. Lovasokra, kik rendszeren számaron ültek, s abban is különböztek az előbbi szedett–vedett öltönyű gyalogrendtől, hogy oldalukon „örsereg-tarsoly” lógott, fejükön formás csákót viseltek...fegyverük pedig hosszú pisztolyból, romlott karabélyokból és rozsdás fringiákból volt összeválogatva. A harmadik rend volt a tűzerek csapata, ahol különösen tanulók működtek, olykor a ló és tűzér szerepét együtt teljesítve...”⁸

E kis sereg legfontosabb fegyvernemét és legveszedelmesebb alakulatát az úgynevezett „galacsinosok”, másképpen „parittyások” alkották. Ők rendszeren a csapat élén állottak. A csatát mindig ők kezdeményezték, istentelen galacsin-záport zúdítva az ellenfélre. A „galacsin”-ok nedves földből készült, szárított, dió nagyságú golyók voltak, melyek kökeményre száradva veszedelmesen koppantak az ellenfél koponyáin. Kétszáz-háromszáz lépésről gyürköztek neki a harcnak, s bizonyos volt, hogy a megtámadottak sorai fellazultak, s rendetlenül megfutamodtak. Ilyen földbombák ezrével száradtak a napon nagy gúlákba felhalmozva, örség vigyázása mellett. Minden parittyás harminc-negyven „töltényt” vitt magával attól függően, hogy tarisznya-táskája mekkora volt. A „gránátosok” százada a legkeresettebb és a legnépszerűbb csapat volt városzerte.

Válogatott sereg volt a Kálvária környéki század, mely nyílt ellensége az alsóvárosi „gatyásoknak”. Gyakorlataikat a Mars Mezőn tartották, olykor 150–200 gyermek részvételével. Az összecsapások legtöbbször véletlenszerűen törtek ki. Két fiú magánügyéből, vetélkedéséből. Amikor ennek híret vette az utca, már a környék, sőt a század ügyévé terebélyesedett hamarosan. Puffogtak a galacsinok és a botok, törtek az ablakok.

A felsővárosi mesterlegények között szerb származásúak is akadtak. A „rácokat” folytonosan inzultálták, ezzel az összetűzések nemzetiségi fordulatot vettek.

Másfél év folytonos izgalmai lassan megszűntek. Megszűnt a dobok tompa puffogása, elhalkult a menetelők lépte, abbamaradt a fejbeverősi. 1849 őszén a Magisztrátus igyekezett rendet teremteni, meglehetősen zord arcot mutatott. A századok feloszlottak, hiszen parittyáik is gyanút keltek az elnyomás éveit alatt. Mindazonáltal előfordult, hogy a „Tabak-Fabrik” boltok kétfejű sas emblémáit galacsinok horpasztották össze.

„Azután jött az idő és söpört” – így emlékezett később Tömörkény István az elvesztett játékokról.⁸ A csapatjátékok kiszorultak a városszélre. Beépültek és parkok lettek a grundok a városrendezés során, jöllehet Szegeden maradt hely elég. A gyermekcsaták emléke sem homályosult el teljesen. Felbukkant újra a „Nagy Háborúk” idején.

Fancsovits György

Magyarság, mint példakép, a horvát nemzeti mozgalomban

A magyar–horvát kapcsolatok történetébe a horvát nemzeti mozgalom, az illírismus korszaka, mint az addig békében, történelmi sorsközösségben évszázadok óta mindkét fél számára hasznos államközösségben élő két nép közötti ellentétek forrása vonult be. A XIX. század, a nemzeti mozgalmak és nemzetállami törekvések korszaka valóban komoly, sőt 1848-ban fegyveres összecsapásba torkolló ellentéteket hozott az addig jobbára kiegyensúlyozott magyar–horvát viszonyba.

⁸ *Tömörkény István: Rónasági csodák. Szukits, 1943.*